

مجموعه آثار
آیت الله العظمی زاهد علی شاه آبادی (رح)

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

شذرات المعارف

تألیف: آیت الله محمد علی شاه آبادی

با همکاری پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

مقدمه

- مقدمه: شرح احوال آیت الله العظمی میرزا محمدعلی شاه آبادی ۱۱
- تألیفات و آثار علمی ۱۷
- الف) آثار منتشرشده ۱۷
- ب) آثار منتشرنشده (و در دست انتشار) ۱۸
- معرفی کتاب شذرات المعارف ۲۱
- درباره تحقیق حاضر ۲۲

شذره اول - شذرة المرام

- الشَّذْرَةُ الْأُولَى ۲۷
- مقدمه ۲۷
- اسباب مُمرضه مسلمین ۲۸
- [مرام اسلام] ۲۹
- اصلاح ۳۱
- [اصل اول: [خیط نبوت و ولایت]] ۳۱
- [اصل دوم: [خیط اخوت]] ۳۱
- فروع ۳۱
- فروع اول ۳۱

۳۱.....	فرع دوم
۳۲.....	فرع سوم
۳۲.....	فرع چهارم
۳۲.....	فرع پنجم
۳۲.....	فرع ششم
۳۲.....	فرع هفتم
۳۲.....	فرع هشتم
۳۲.....	فرع نهم
۳۳.....	فرع دهم
۳۳.....	فرع یازدهم
۳۳.....	فرع دوازدهم
۳۳.....	فرع سیزدهم
۳۴.....	فرع چهاردهم

شذره دوم

۳۷.....	الشَّذَرَةُ الثَّانِيَّةُ
۳۷.....	[سیاست و فلسفه آن در اسلام]
۳۸.....	[دین اسلام دین سیاسی است]
۳۹.....	[سیاست اول: سیاست عِدّه]
۳۹.....	[معنای حقیقی اخوت]
۴۰.....	[ارکان اخوت]
۴۶.....	[حفظ نوامیس چهارگانه به واسطه قوانم چهارگانه]
۴۹.....	[سلطنت بر کل اسماء]

۴۹.....	[صورت اخرویه سیئات]
۵۰.....	[سیاست دوم: سیاست غده]
۵۱.....	[دلیل اول: عجز از قیام به حاجت: هیولیت]
۵۲.....	[دلیل دوم: تراحم فعلیات عالم]
۵۲.....	[دلیل سوم: تراحم دین و دنیا]
۵۳.....	[دلیل چهارم: تراحم حاجت و راحت]
.....	[دلیل پنجم: تراحم حاجت و غیرت]
۵۳.....	
۵۵.....	[اصل اول: باب زراعت]
۵۵.....	[اصل دوم: باب صناعت]
۵۵.....	[اصل سوم: باب تجارت]
۵۶.....	[اصل چهارم: باب اِدانه]
۵۶.....	[اصل پنجم: باب اعانت]

شذره سوم

۶۱.....	الشذرة الثالثة
۶۱.....	[حقوق سی گانه]
۶۳.....	[تناسب عرش اخلاق و تخلق]
۶۴.....	[درجات قائمه وفاق]
۶۴.....	[درجه اول: قبول هدیه]
۶۶.....	[درجه دوم: اجابت دعوت]
۶۹.....	[درجه سوم: تدارک احسان]

شذره چهارم

- الشذرة الرابعة ٧٧
- [درجه چهارم: شكر نعمت] ٧٧
- [اقسام و اركان شكر] ٧٩
- [قسم اول: شكر حق نسبت به حق] ٨٠
- نكات ٨٦
- [قسم دوم: شكر حق نسبت به خلق] ٨٨
- [قسم سوم: شكر خلق نسبت به خالق] ٩٢
- [كفران] ٩٥
- [شكوريت و انقياد] ٩٥
- [درجه پنجم: حفظ خلت] ٩٦
- درجه ششم: أَنْ يَحْفَظَ حَلِيلَتَهُ [حفظ ناموس] ٩٨
- درجه هفتم: أَنْ يَعُودَ مَرَضَهُ [عبادت بيمار] ١٠٠
- معرفه [١٥٠] - ميزان تحصيل حضور قلب چند چيز است: ١٠٢

شذره پنجم

- الشذرة الخامسة ١٠٧
- [مرگ و آخرت] ١٠٧
- [بدن و روح] ١٠٧
- [حيات روح] ١٠٩
- [حقيقتبرزخ] ١١١
- [احتضار] ١١٢
- نكتتان ١١٢

- ۱۱۲.....[عالم مُطلَع]
- ۱۱۳.....[سلطهٔ سلاطین عقل و نفس و حس]
- ۱۱۵.....[نکات]
- ۱۱۷.....[رابطهٔ ثواب و عقاب با اعمال]

[رساله] المعارف

- ۱۲۳.....[المعارف]
- ۱۲۳.....[فطرت و طبیعت]
- ۱۲۴.....[فطرت الهی]
- ۱۲۴.....[عشق]
- ۱۲۶.....[معشوقهٔ نفس]
- ۱۲۷.....[علم و اراده]
- ۱۲۸.....[ملاک معشوقیت]
- ۱۲۹.....[ملاک حریت]
- ۱۳۰.....[ملاک راحت و سکونت]
- ۱۳۰.....[معشوق را حجابی نیست]
- ۱۳۱.....[معشوق حقیقی]
- ۱۳۱.....[مطالعهٔ کتاب ذات]
- ۱۳۲.....[وجه قلب و وجه ظاهر]
- ۱۳۲.....[خیال، لوحی قابل انتقاش]
- ۱۳۲.....[انسان نسناس]
- ۱۳۲.....[سریرهٔ گاو و پلنگ و شیطان]
- ۱۳۳.....[اقلیم هشتم]

۱۳۴.....	[حکومت عقل و دین]
۱۳۵.....	[وصول به معشوق به فناى عاشق است]
۱۳۵.....	[دو جناح عالمى براى طيّران]
۱۳۶.....	[ضيق عالم از وصال عاشق به معشوق است]
۱۳۶.....	[اين لذت ذلت آور است]
۱۳۸.....	[احتجاب فطرت عشق از معشوق حقيقى]
۱۳۸.....	[ذه منشأ احتجاب فطرت]
۱۳۹.....	[اقرار به توحيد در عالم مثال]
۱۴۱.....	[تعبيرى براى بيان شدت لطافت]
۱۴۱.....	[دليل مجازيت معشوق]
۱۴۲.....	[توجه به معشوق مجازى با نظر آلى]

رساله شرکت مخمس

۱۴۵.....	رساله شرکت مخمس
۱۴۵.....	[تأسیس شرکت مخمس]

پیوست‌ها - پیوست ۱

۱۵۵.....	پیوست ۱: عکس نظامنامه شرکت مخمس
----------	---------------------------------

پیوست‌ها - پیوست ۲

۱۶۳.....	پیوست ۲: سه یادداشت از مرحوم آیت الله العظمی شاه‌آبادی
۱۶۳.....	مقدمه

متن مرقومه مبارکه مرحوم آیت الله العظمی میرزا محمدعلی شاه آبادی رحمته الله	۱۶۵
درباره شذرة المرام و ناحیه مقدسه اسلام	۱۶۷
متن مرقومه مبارکه مرحوم آیت الله العظمی میرزا محمدعلی شاه آبادی رحمته الله	۱۶۷
درباره دُعاة، رُعاة و حُماة اسلام	۱۶۷

پیوست ها - پیوست ۳

دستخط مبارک مرحوم آیت الله العظمی میرزا محمدعلی شاه آبادی رحمته الله	۱۷۳
دستخط مبارک مرحوم آیت الله العظمی میرزا محمدعلی شاه آبادی رحمته الله	۱۷۴
طرح ناحیه مقدسه اسلام	۱۷۵
متن معاهده مرتبطین به ناحیه مقدسه اسلام	۱۷۶
تجدید عهد اسلامی	۱۷۷

پیوست ها - پیوست ۴

پیوست ۴: نسخه شناسی کتاب شذرات المعارف	۱۸۱
مقدمه	۱۸۱
* تحقیق و تصحیح نسخ خطی شذرات المعارف	۱۸۲
* نسخه های چاپی کتاب شذرات المعارف	۱۸۴
نسخه شناسی شذره اول	۱۸۴
نسخه شناسی شذره دوم	۱۸۵
نسخه شناسی شذره سوم	۱۸۷
نسخه شناسی شذره چهارم	۱۸۹
نسخه شناسی شذره پنجم	۱۹۱
نسخه شناسی [رساله] المعارف	۱۹۲

* نسخه شناسی رساله شرکت مخمس ۱۹۴

* نسخه شناسی متن عربی شذرات المعارف ۱۹۴

فهرست منابع

فهرست منابع ۱۹۹

مقدمه: شرح احوال آیت الله العظمی میرزا محمد علی شاه آبادی

آیت الله العظمی میرزا محمد علی شاه آبادی (قدس سره) در سال ۱۲۹۲ ه. ق (۱۲۵۳ ه. ش) در اصفهان در بیت عالم مجاهد و فقیه ربانی، آیت الله العظمی میرزا محمد جواد اصفهانی حسین آبادی رحمته الله علیه^۱، دیده به جهان گشود. از همان ابتدا در محضر پدر بزرگوار خود، مقدمات علوم الهی و دروس حوزه را فراگرفت و از محضر سایر اساتید وقت و علمای اصفهان، خصوصاً برادر بزرگوارشان آیت الله العظمی شیخ احمد مجتهد بیدآبادی رحمته الله علیه^۲، کسب فیض کرد.

سپس در سال ۱۳۰۴ ه. ق در سن ۱۲ سالگی، زمانی که ناصرالدین شاه پدر ایشان را به تهران تبعید کرد^۳، به همراه پدر و برادر دیگرشان - آیت الله العظمی میرزا علی محمد

۱. متوفای ۱۳۱۲ ه. ق و از شاگردان میرزا صاحب جواهر رحمته الله علیه.

۲. متولد ۱۲۷۹ و متوفای ۱۳۵۷ (ق. ه). ایشان، به اذعان بسیاری از علما، پیش از آن که به سن بلوغ برسد به مقام اجتهاد نائل آمد. والد معظم ایشان در اجازه اجتهادی که در سن ۳۰ سالگی ایشان (به عنوان ششمین اجازه اجتهاد وی) به وی داده اند چنین آورده اند:

«... قد استجاز منی بعضی اخوانی من العلماء یؤلّی و من هو اعلی منزله من الزوج فی جمادی الاخری الامجد الاسعد قره عینی الشیخ احمد حفطه الله تعالی من کل شر خصوصاً من شر کل حاسد اذا خسد و هو فراق، قلت لم یبلغ مثله فی زماننا الی هذه الدرجة الرفیعه فیمكن ان یحمل اهل العناد بان تصدیقی له و اجازتی ایاه للحب و الوداد لان عین الرضا عن کل عیب کلینه فلیصدقه غیری من العلماء الامجاد فصدقه مرافقا و بالغا غیر واحد. ثم بعد ذلك صدقه جمع من فحول العلماء کثر الله تعالی امثالهم و زاد قدرهم و جلالهم حتی صار یحمد الله بحیث لا ینکره من براه و یعشره و قد استجازنی و هو ابن ثلاثین فاستخرجت الله جلّ جلاله ان اودئی حلقه و لا افضیل من حیث و کیت مع ان اهل البیت ادری بما فی البیت...».

۳. مرحوم آیت الله شیخ آقا بزرگ طهرانی (۱۲۹۳-۱۳۸۸ ه. ق.) در مورد تبعید آیت الله العظمی میرزا محمد جواد اصفهانی رحمته الله علیه چنین می نویسد: «و معاً

الشریف رحمته الله علیه - به تهران مهاجرت فرمود. ایشان در طول اقامت ۱۶ ساله در تهران (تا ۱۳۲۰ ه.ق.) به اشتغالات علمی پرداخت و اساتید دیگری را درک کرد که از آن جمله اند:

• آیت الله میرزا ابوالحسن طباطبایی اصفهانی رحمته الله علیه، مشهور به «میرزای جلوه» متولد ۱۲۳۸ و متوفای ۱۳۱۴ ه.ق. که یکی از حکمای اربعه بوده و در عصر قاجار در تهران اقامت داشته است (استاد فلسفه).

• آیت الله میرزا هاشم گیلانی اشکوری رحمته الله علیه مشهور به آقامیرزاهاشم رشتی متوفای ۱۳۳۲ ه.ق. صاحب حاشیه بر مصباح الانس (استاد عرفان).

• آیت الله میرزا محمدحسن آشتیانی رحمته الله علیه متولد حدود سال ۱۲۴۸ در آشتیان و متوفای ۱۳۱۹ ه.ق. در تهران، صاحب کتاب شرح رسائل که از شاگردان میرزا شیخ انصاری بوده است (استاد فقه و اصول).

• همچنین آیت الله العظمی شاه آبادی در ریاضیات نیز وقوف کامل داشت و آن را نزد سرتیپ عبدالرزاق خان بغایری استاد دانشکده افسری، مشهور به میرزا عبدالرزاق خان سرتیپ که از ارادتمندان ایشان بود، آموخته بود.

ایشان پس از شش سال اقامت در تهران، در سال ۱۳۱۰ ه.ق. و در سن ۱۸ سالگی به درجه اجتهاد نائل آمد و از اساتید خود اجازه اجتهاد گرفت. پدر ایشان در سال ۱۳۱۲ ه.ق. رحلت نمود و ایشان پس از فقدان پدر کماکان در تهران به اشتغالات علمی خود ادامه داد و خصوصاً در فلسفه و عرفان به مراتب کمال دست یافت. ایشان در سال ۱۳۲۰ ه.ق. به اصفهان رفته و طی دو سال اقامت در این شهر، از محضر اساتید حوزه غنی اصفهان، خصوصاً علامه میرزا محمدهاشم خوانساری چهارسولی رحمته الله علیه صاحب اصول آل الرسول (برادر صاحب روضات) استفاده برد و هم‌زمان با آن، کتاب قانون در طب و زبان فرانسه را نیز فراگرفت. در آن زمان حوزه اصفهان بزرگ‌ترین و جامع‌ترین حوزه‌های ایران به شمار

فائزاً ذکرة فی ترجمته و قد رابطة بعد ذلك فی بعض کتاباتنا و مذاکرنا ان السلطان ناصرالدین شاه القاجاری اشخه من اصفهان الی طهران.

(طیقات اعلام الشیعه، ج ۴، ص ۱۲۷).

۱. متولد ۱۲۹۱ ه.ق. و متوفای ۱۲۷۲ ه.ق.

می‌رفت و حکیمان و فقیهان فراوانی را تربیت کرده بود. آیت‌الله شاه‌آبادی خود از حوزه اصفهان چنین یاد کرده است: «در اصفهان زمانی که ما درس می‌خواندیم هفتصد نفر مجتهد مسلم در فقه و اصول حضور داشت و سایر علوم موجود در دنیا نیز در آنجا تدریس می‌شد. سه مدرس عالی، قانون بوعلی را تدریس می‌کردند و زبان فرانسه نیز تدریس می‌شد. حتی طلاب به صورت محاوره به زبان فرانسه تکلم می‌کردند».

با انتشار کتاب جدید التألیف کفایة الأصول که مبانی تازه‌ای از اصول فقه در آن مطرح گردیده بود، آیت‌الله شاه‌آبادی تصمیم می‌گیرد که به نجف اشرف عزیمت کرده و با مؤلف این کتاب گران قدر، آخوند خراسانی، آشنا شود. لذا در سال ۱۳۲۲ ه. ق. هنگامی که ۳۰ سال داشت از اصفهان به همراه والدۀ مکرمه، همسر و ابوالزوجه خود به نجف اشرف عزیمت کرد. اساتید ایشان در حوزه نجف عبارت بودند از:

- آیت‌الله آخوند ملا محمد کاظم خراسانی رحمته‌الله مشهور به صاحب کفایة
 - آیت‌الله شیخ فتح‌الله شریعت اصفهانی رحمته‌الله مشهور به شیخ الشریعه
 - آیت‌الله حاج میرزا حسین خلیلی رحمته‌الله (که در ۱۳۲۶ ه. ق. در مسجد سهله وفات یافت).
- پس از هفت سال اقامت در نجف، همزمان با با ارتحال مرحوم آخوند خراسانی رحمته‌الله در سال ۱۳۲۹ ه. ق، ایشان به سامرا مهاجرت کرد تا از محضر درس آیت‌الله میرزا محمد تقی شیرازی (میرزای دوم) استفاده کند و همچنین به تدریس فقه و اصول و فلسفه بپردازد. حوزه درسی ایشان در سامرا از حوزه‌های درسی قوی و پراستقبال طلاب و فضلاء آن دوره گردید، به حدی که میرزای شیرازی مراجعت ایشان به ایران را موجب خلأ حوزه سامرا می‌دانست و ایشان را از مراجعت به ایران نهی می‌فرمود.

در سال ۱۳۳۰ ه. ق، پس از اقامت یک‌ساله در سامرا، به دلیل اصرار فوق‌العاده مادرشان که همراه ایشان بودند و به تعبیر خود آیت‌الله شاه‌آبادی منزل را به دارالبکا تبدیل کرده بودند تصمیم به مراجعت به ایران می‌گیرند. ابتدا به اصفهان و سپس به تهران عزیمت نموده و به دلیل سکونت در خیابان جمهوری اسلامی (شاه‌آباد سابق) به «شاه‌آبادی» مشهور

می‌گردند. آیت‌الله شاه‌آبادی تا سال ۱۳۴۷ ه. ق (۱۳۰۷ ه. ش) به مدت ۱۷ سال در تهران به فعالیت‌های علمی و تبلیغی و مبارزه با نظام جور و وقت و تشکیل جلسات سخنرانی و درس و بحث اشتغال داشتند. ایشان، قبل از به قدرت رسیدن رضاخان، چهره واقعی او را شناخت و فریب تزویر و تظاهر او را به دینداری نخورد و خطر او را به علما گوشزد فرمود.

از جمله مبارزات آن عارف ربانی تحصن یازده ماهه ایشان در حرم حضرت عبدالعظیم علیه السلام در اعتراض به جنایات رضاخان بود. ایشان همچنین در شرایطی به ملبس کردن هفت تن از فرزندان خود به لباس مقدس روحانیت مبادرت کردند که بسیاری از روحانیون در اثر فشار دولت رضاخان از لباس روحانیت بیرون می‌آمدند. امام خمینی علیه السلام در این رابطه می‌فرمایند: «مرحوم آقای شاه‌آبادی، علاوه بر آنکه یک فقیه و عارف کامل بودند، یک مبارز به تمام معنا هم بودند».

آیت‌الله العظمی شاه‌آبادی در سال ۱۳۴۷ ه. ق (۱۳۰۷ ه. ش) و در سن ۵۵ سالگی به حوزه نوبا و جدیدالتأسیس قم عزیمت فرموده و به اشتغالات علمی و تربیت طلاب همت گماشتند. برجسته‌ترین شخصیتی که از انوار علوم ربانی این عارف کامل بهره برد و از انقباس قدسیه اش توشه‌ها برگرفت رهبر کبیر انقلاب اسلامی ایران، امام خمینی (قدس سره)، بود که در تمام مدت اقامت هفت ساله آیت‌الله العظمی شاه‌آبادی در قم در زمینه عرفان از ایشان کسب فیض نمود. امام خمینی علیه السلام نحوه آشنایی خود را با مرحوم آیت‌الله العظمی شاه‌آبادی چنین بیان می‌فرمایند: «من پس از آنکه توسط یکی از منسوبین مرحوم آقای شاه‌آبادی با ایشان آشنا شدم از مدرسه فیضیه به دنبال ایشان آمدم و اصرار می‌کردم که با ایشان یک درس داشته باشم ولی ایشان قبول نمی‌کردند تا به گذر عابدین رسیدیم و بالاخره ایشان که فکر می‌کردند من فلسفه می‌خواهم قبول کردند ولی من به ایشان گفتم فلسفه خوانده‌ام، عرفان می‌خواهم و ایشان درباره بنا را گذاشتند بر قبول نکردن و من باز هم اصرار کردم تا بالاخره قبول کردند و من حدود هفت سال نزد ایشان فصوص و مفتاح الغیب خواندم».

امام خمینی علیه السلام به ویژه از لحاظ اخلاقی سخت تحت تأثیر مرحوم آیت الله شاه آبادی بودند و تعبیرشان این بود که: «من در طول عمرم روحی به لطافت و ظرافت آیت الله شاه آبادی ندیدم». تأثیر شخصیت آیت الله العظمی شاه آبادی بر حضرت امام (رضوان الله علیه) به گونه ای بود که امام در پیامی به مناسبت شهادت مجاهد شریف و خدمتگزار مخلص آیت الله حاج شیخ مهدی شاه آبادی چنین فرمودند: «این شهید عزیز، علاوه بر آنکه خود مجاهدی شریف و خدمتگزاری مخلص برای اسلام بود و در همین راه به لقاء الله پیوست، فرزند برومند شیخ بزرگوار ما بود که حقاً حق حیات روحانی به اینجانب داشت که با دست و زبان از عهده شکرش بر نمی آیم».

برخی از شاگردان برجسته مرحوم آیت الله العظمی شاه آبادی را می توان به این شرح معرفی کرد: مرحوم آیت الله العظمی شهاب الدین مرعشی نجفی، مرحوم آیت الله العظمی میرزا هاشم آملی لاریجانی، مرحوم آیت الله العظمی سیدرضا بهاء الدینی، مرحوم آیت الله سید مصطفی صفائی خوانساری، مرحوم آیت الله حاج میرزا محمد تقی تهرانی (ابوالزوجه امام خمینی)، مرحوم آیت الله حاج میرزا سید حسن احمدی (داماد بزرگ ایشان)، مرحوم آیت الله آخوند ملاعلی همدانی، مرحوم آیت الله حاج سید موسی مازندرانی، مرحوم آیت الله حاج شیخ شهاب الدین ملایری، مرحوم آیت الله حاج شیخ راضی، مرحوم آیت الله حاج میرزا حسن یزدی، مرحوم آیت الله حاج میرزا عبدالکریم حق شناس، مرحوم آیت الله حاج سید علی بهشتی، مرحوم استاد عبدالجواد فلاطوری، مرحوم دکتر ابوالقاسم گرجی و افراد دیگر.

در سال ۱۳۵۴ ه. ق آیت الله العظمی شاه آبادی در اثر اصرار بیش از حد مردم تهران که به طور دسته جمعی به قم آمده و از ایشان تقاضای بازگشت به تهران می کردند به تهران مراجعت نمودند که اقامت مجدد ایشان در تهران همراه با اوج مبارزات سیاسی آن مرد

۱. آیت الله العظمی میرزا محمد علی شاه آبادی علیه السلام اکثر عمرییر برکشان را در تهران اقامت داشته اند. اقامت های ایشان در تهران در سه دوره و جمعاً

۲۸ سال بوده است:

دوره اول: از آغاز یوجوانی (قبل از رفتن به عراق)؛ ۱۲۰۴ تا ۱۲۲۰ ه. ق (۱۶ سال)

بزرگ الهی در مقابل رضاخان بود، به طوری که، علی رغم تعطیلی مساجد و منابر توسط حکومت، ایشان هیچگاه مسجد و منبر و سخنرانی خود را تعطیل نکرد و در منابر خود تأکید داشت که «اسلام از وجود دولت وقت در خطر است».

شهید مطهری درباره ایشان می گوید: «فضلا از محضرش کمال بهره را می بردند. در عرفان امتیاز بی رقیبی داشت. بسیاری از بزرگان حوزه قم، از نظر معارف، دست پرورده این مرد بزرگ بودند. یکی از اساتید بزرگ ما در آن مدت از محضر پرفیض این مرد بزرگ استفاده برده و او را بالأخص در عرفان بی نهایت می ستود. استاد های خودمان را می دیدیم که فوق العاده نسبت به او احترام می گذاردند، حتی می دیدیم در معارف اسلامی به اندازه ای که برای آقای شاه آبادی احترام قائل اند برای حاج شیخ عبدالکریم این قدر احترام قائل نبودند».

تخصص آن مرحوم، در فقه و اصول و فلسفه و عرفان و قدرت بیان و خطابه و نفوذ کلام و برجستگی در اخلاق و کثرت فعالیت و مبارزات آیت الله شاه آبادی، ایشان را در بین علما به گونه خاصی ممتاز کرده بود.

مرحوم آیت الله العظمی میرزاهاشم آملی می فرمایند: «آقای شاه آبادی مهارتشان تنها در فلسفه و عرفان نیست، بلکه مهارت ایشان در فقه و اصول بیش از فلسفه است، لکن فقه و اصول ایشان را آن جنبه عرفان ایشان مستور کرد و سبب شد که معروفیت ایشان در فقه و اصول مکشوف نشود».

ایشان همچنین می فرمایند: «خصیصه دیگر استاد مترجم^۱ ما این بود که ایشان مهارتی داشتند در خطابه. قریب یک ساعت و نیم در مسجد جامع تهران ایستاده فرمایش می فرمودند. من یکی از آن خطابه ها را به یاد دارم که در یک مجلس در قم، که بزرگان هم در مجلس بودند، این مهارت ایشان به اوج رسید. در آن مجلس، ایشان در بیان معجزه

دوره دوم: پس از مراجعت از عراق (قبل از رفتن به قم)، ۱۳۳۰ تا ۱۳۳۷ ه. ق. (۷ سال)

دوره سوم: پس از مراجعت از قم (تا پایان حیات)، ۱۳۵۲ تا ۱۳۶۹ ه. ق. (۱۷ سال)

۱. مترجم: کسی که شرح احوالاتش بیان می شود.

حضرت رضا علیه السلام که عکس روی پرده شیر حقیقی شد واقعاً اعجاز کرد و ما که در مجلس بودیم یک حالت دیگری پیدا کردیم از بیان ایشان.

تألیفات و آثار علمی

از ثمرات علمی ایشان، نوشته‌های متنوعی است که بر جای مانده است. پیش از این، پنج اثر از ایشان منتشر شده بود که مهم‌ترین آنها دو کتاب رشحات البحار و شذرات المعارف بوده است. آثار دیگر ایشان در مسیر تصحیح و انتشار قرار دارد که در ذیل معرفی می‌گردد. گفتنی است آثار خطی دیگری نیز وجود داشته که یا از بین رفته و یا هنوز یافت نشده است.

الف) آثار منتشر شده

۱. رشحات البحار: این اثر به زبان عربی و در سال ۱۳۵۹ ه. ق تألیف شده و نظریات اصلی فلسفی و عرفانی ایشان مبتنی بر «فطرت» در آن تبیین شده است. کتاب سه بخش دارد که با عناوین «القرآن والعقود»، «الإيمان والرجعة» و «الإنسان والفقرة» مشخص شده‌اند. این کتاب در زمان حیات مؤلف منتشر شده و بار دیگر با ترجمه و توضیحات مرحوم آیت الله شیخ محمد شاه‌آبادی رحمته الله در سال ۱۳۸۰ ه. ق چاپ و در سال ۱۳۶۰ ه. ش تجدید چاپ شده است. همچنین شرح دیگری از کتاب توسط آیت الله شیخ نورالله شاه‌آبادی نگاشته شده و نیز آقای زاهد ویسی بار دیگر آن را تصحیح و ترجمه کرده است. دو کتاب اخیر را پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی در سال ۱۳۸۶ ه. ش منتشر کرده است. به علاوه، مؤسسه انتشارات فراهانی این کتاب را همراه با اعراب کامل متن عربی و ترجمه دیگری توسط گروه پژوهش و علوم قرآنی در سال ۱۳۸۸ ه. ش به چاپ رسانیده است.

۲. شذرات المعارف (کتاب حاضر): این کتاب با هدف معرفی مرضی که مملکت اسلام به آن مبتلا شده و علل و راه‌های درمان آن نگاشته شده است. این کتاب در پنج شذره و هر شذره در بندهایی با عنوان «معرفة» تدوین شده است. در چاپ پیشین بنیاد علوم و معارف اسلامی (۱۳۸۰ ه. ش)، رساله مستقل اما مرتبطی از ایشان با نام

رساله «المعارف» به عنوان شذره ششم ضمیمه شده بود. اما در چاپ کنونی، این رساله با همان نام [رساله] المعارف منتشر گردیده است. همچنین «رساله شرکت مخمس» - که پیشتر به عنوان پیوست کتاب منتشر شده بود - در چاپ فعلی با عنوان مستقل در انتهای کتاب اضافه شده است.

این کتاب در زمان حیات مؤلف منتشر شده است.^۱ در چاپ پنجم آن توسط بنیاد علوم و معارف اسلامی (۱۳۸۰ ه.ش)، که نسخه کامل و تصحیح شده است، «معرفة» ها پشت سر هم شماره گذاری شده و با احتساب مطالب شذره ششم و شرکت مخمس ۲۲۸ معرفة را دربرمی گیرد. آیت الله شیخ نورالله شاه آبادی این کتاب را ترجمه و شرح نموده که در سال ۱۳۸۶ ه.ش از سوی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی^۲ منتشر شده است.

۳. مفتاح السعادة فی احکام العباد: این کتاب رساله عملیه فارسی ایشان است و در سال ۱۳۵۸ ه.ق منتشر شده است.

۴. حاشیه بر نجات العباد: حواشی ایشان بر کتاب نجات العباد مرحوم صاحب جواهر رحمته الله علیه در سال ۱۳۶۶ ه.ق در ۱۵ صفحه توسط انتشارات بوذرجمهری تهران منتشر شده است.

۵. سه رساله اصولی و فقهی: دو رساله «فی عدم انسداد باب العلم» و «الرجعة فی الطلاق الرجعی» که در چاپ اخیر آن همراه با رساله «فی الرضاع» - که به احتمال قوی نگاشته برادر ایشان مرحوم آیت الله احمد بیدآبادی رحمته الله علیه است - با تحقیق علی صدرایی خوئی در سال ۱۳۸۶ ه.ش از سوی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی چاپ شده است.

ب) آثار منتشر نشده (و در دست انتشار)

۱. الأذان والإقامة: این رساله خطی در ۳۲ صفحه به شرح فقراتی از اذان و اقامه پرداخته و

۱. این کتاب اولین بار در سال ۱۲۶۱ ه.ق (۱۲۲۱ ه.ش) و بار دوم در سال ۱۲۶۵ ه.ق (۱۲۲۵ ه.ش) در زمان حیات مؤلف رحمته الله علیه منتشر شده است. چاپ سوم کتاب در سال ۱۳۷۷ ه.ق (۱۳۳۷ ه.ش) پس از فوت مؤلف انجام شده است. چاپ چهارم آن را نیز لهفت زنان مسلمان در بهمن ۱۳۶۰ در ۲۴ صفحه رقمی منتشر کرده است.

۲. چاپ اخیر کتاب بر مبنای نسخه تصحیح شده بنیاد علوم و معارف نیست و تنها پنج شذره اصلی کتاب را دربردارد و شذره ششم و شرکت مخمس در آن وجود ندارد. همچنین از نسخه ای استفاده شده که تعدادی از معرفة های شذره های اول تا سوم را نیز ندارد.

اکثر حجم آن به تبیین فقره «الله اکبر» اختصاص دارد.

۲. العقل و الجهالة: این نوشته در ۵۱ صفحه به تبیین معنای عقل و چگونگی اتصاف انسان به آن و تبیین اقسام انسان‌ها از حیث سعادت و شقاوت و مباحث مرتبط دیگر نگاشته شده است. بن‌مایه تحلیل‌های ایشان نظریه فطری است که در کتاب رشحات البحار به آن پرداخته شده است.

۳. الكشف و الرسالة: در گزارش‌های پیشین از آثار آیت‌الله شاه‌آبادی رحمته‌الله علیه به رساله‌ای «در باب نبوت عامه و خاصه» اشاره شده بود. الكشف و الرسالة در حجم ۱۴۱ صفحه به تفسیر آیات منتخب پیرامون نبوت پرداخته و به احتمال زیاد همان نوشته‌ای است که پیش از این با عنوان نبوت عامه و خاصه یاد می‌شده است.

۴. منازل السالکین: این کتاب شرحی بر منازل السائرین خواجه عبدالله انصاری است. ایشان هر منزل از یکصد منزل سلوک خواجه را در ده بیت شرح کرده‌اند. متأسفانه اصل کتاب در زمان حیات مؤلف مفقود شده و آنچه اخیراً یافت شده شرح شش منزل (شصت بیت) از آن در ۳۵۲ صفحه است.^۱ مؤلف در شذرات المعارف از این کتاب نام برده‌اند (معرفه ۱۱۵) و معلوم می‌شود تألیف آن بر کتاب شذرات مقدم بوده است.

۵. صدف فیه درر: این کتاب شرحی است بر کفایة الاصول آخوند خراسانی در دو دفتر که خود ایشان تألیف کرده و نگاشته‌اند. سبک نگارش آن به صورت «صدف فیه درر و هو قوله دام‌ظله العالی اقول ...» است. این کتاب قطعاً تألیف آیت‌الله شاه‌آبادی رحمته‌الله علیه است و با گزارش‌های فرزندان ایشان از آثارشان نیز همخوانی دارد.

۶. حاشیه بر مصباح الانس: حاوی حدود ۵۰ حاشیه مختصر بر این کتاب عرفانی است.

۷. حاشیه بر ریاض المسائل: حاوی قریب به ده حاشیه به این کتاب فقهی است.

۱. رک: استاذزاده، ۷۲؛ شذرات‌المعارف (چاپ اول بنیاد علوم و معارف اسلامی)، ص ۵۷۴.

۲. پیش از این احتمال داده می‌شد که ساواک این کتاب را به سرقت برده باشد. اما با تحقیقات جدید روشن شده که ایشان کتاب را جهت استنساخ به یکی از شاگردان خود داده و با فوت شاگرد، کتاب نیز مفقود می‌شود. لذا احتمالاً نسخه کنونی بازنویسی مؤلف از نسخه اول کتاب است.

گفتنی است نوشته های فوق در پیگیری و جستجوی اخیر حجت الاسلام سید حسین کشفی و با هدایت و همراهی مرحوم آیت الله حاج شیخ نصرالله شاه آبادی رحمته الله در سال ۱۳۹۵ ه.ش یافت شد. از این میان سه رساله الأذان و الإقامة؛ العقل و الجهالة؛ الكشف و الرسالة در اولویت تصحیح و انتشار قرار گرفت. سایر کتب نیز در مراحل مختلف تصحیح قرار دارند و به تدریج با کسب نظر آیت الله شیخ نورالله شاه آبادی (مد ظله)، فرزند عالم مولف بزرگوار، منتشر خواهند شد.

۸. رسالتی در نحو و علم بلاغت (معانی و بیان و بدیع): در خاطرات فرزندان آیت الله شاه آبادی رحمته الله آمده است که ایشان کتابی در موضوع صرف در نود درس، ظاهراً به قصد کتابی آموزشی برای مدرسه ای در تهران - که خود ایشان تأسیس کرده بودند و بعدها تبدیل به درمانگاه شد - نگاشته بودند و فرزندان نیز آن را درس می گرفتند. این کتاب در زمان ایشان با چاپ سنگی منتشر شده، هرچند علی رغم جست و جوی فراوان هنوز نسخه چاپی آن به دست نیامده است. آنچه موجود است جزواتی است با نام دروس صرفیه که احتمال می رود استنساخ بخشی از کتاب باشد. همچنین دست نوشته هایی به صورت درس درس در مباحث نحوی و معانی و بیان نیز موجود است و شاید مجموع این موارد همگی اجزای یک کتاب واحد را تشکیل بدهد.

۹. نوشته های پراکنده فقهی: نوشته های مختصر و پراکنده ای نیز در مباحث فقهی از ایشان موجود است، از جمله رساله ای کوتاه در حرمت ربا و آثار آن و بخش هایی از کتاب الحدود و التعزیرات.

۱۰. رساله ای در جفر: بیشتر این جزوات در اوراق جداگانه و پراکنده موجود است و مشخص نیست همه آن ها تألیف آیت الله شاه آبادی رحمته الله باشد و احتمال می رود حداقل برخی از آن ها استنساخ ایشان باشد. ترتیب بندی و تصحیح این اوراق نیازمند جست و جو برای تکمیل جزوات و همچنین تخصص در علوم جفر و مانند آن دارد. در حال حاضر از ایشان دو جزوه در علم جفر، یکی در ۲۵ صفحه ۸۴ و جزوه

دیگر در ۱۲ صفحه، وجود دارد.

معرفی کتاب شذرات المعارف

یکی از آثار ارزشمند آیت الله العظمی میرزا محمدعلی شاه آبادی کتاب شذرات المعارف است که به فارسی نگاشته شده و اولین بار در زمان حیات مؤلف عالی قدر آن به چاپ رسیده است. به نظر می رسد انگیزه تألیف آن بیان سلسله معارفی بوده است که با توجه به آسیب ها و مشکلات و آفاتی که مسلمین به آن مبتلا شده بودند، راهکارهای عملی و سیاست های اصلاحی را در زمینه عده و عده مبتنی بر حقایق عمیق و گسترده اسلام به مسلمانان نشان دهد.

«الشذرة» به معنی تکه های طلاست که از معدن طلا به دست می آید؛ و نیز مهره هایی که در وسط رشته مروارید به فاصله معینی می گذارند.

همچنین مروارید کوچک از دیگر معانی آن است. شذرة یا شذره واحد الشذرة و به معنی یکی از تکه های طلاست و شذرات و شذور جمع آن است. بنابر این شذرات به معنی قطعه های طلا یا مروارید است و شذرات المعارف یعنی تکه های طلایی معارف یا معارف طلایی. نام دیگر این کتاب «مرام الاسلام» است و مرام از ماده رام بیروم به معنی اراده کردن است و یا احتمالاً همان مفهوم فارسی آن یعنی شیوه و روش و عقیده و مسلک مورد نظر بوده است و در هر صورت، وجه تسمیه این کتاب به شذرات المعارف اشتغال آن بر قطعه هایی از معارف اسلام است که ارزش فوق العاده داشته و لازم است همچون تکه های مروارید مورد توجه قرار گیرد. در اینجا لازم می دانیم ضمن بیان انگیزه اقدام به نشر این کتاب، چند تذکر مهم را به خوانندگان گرامی ارائه کنیم:

۱. بی شک شناختن آرا و بررسی افکار آیت الله شاه آبادی از آن جهت ارزش مضاعف پیدا می کند که این آرا سهم ویژه ای در شکل گیری افکار رهبر کبیر انقلاب اسلامی، امام خمینی (قدس سره)، داشته است و در واقع این آرا به نوعی زیربنای فکری و اعتقادی انقلاب اسلامی به حساب می آید و در واقع برای شناخت ریشه های انقلاب اسلامی ایران

ضروری است که آرای معظم له را با دقت موشکافانه مورد بررسی و مذاقه علمی قرار دهیم. ۲. نثر کتاب، به دلیل فاصله زمانی آن از زمان تألیف تا کنون، نثری نسبتاً قدیمی و در بسیاری از بخش‌ها به دلیل تخصصی بودن مطالب آن همراه با اصطلاحات وزین حوزوی است. با وجود این، دست‌اندرکاران تحقیق و تصحیح این کتاب ارزشمند رسالت خود را در این زمان در این دانسته‌اند که هیچ‌گونه تصرفی در متن کتاب به عمل نیاورده و هم خود را مصروف حفظ امانت و صیانت از مکتوبات معظم له کنند و بر این اساس به هیچ روی در صدد ویراستاری کتاب و یا شرح و توضیح عبارات مغلق و فرازهای سنگین آن بر نیامده‌اند.^۱

۳. با توجه به دربرداشتن علوم مختلف که مؤلف گران قدر در این کتاب ارزشمند آورده‌اند و معارف اسلام را در هر یک از شاخه‌های عرفانی، اخلاقی، اعتقادی، فلسفی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی مورد بحث قرار داده‌اند، شایسته است علما و دانشمندان و متخصصان هر رشته به مقتضای تخصص خود به بررسی و شرح آرا و نظرات این عارف فقیه و متکلم آگاه بپردازند و با انتشار کتاب‌ها و مقالات و پایان‌نامه‌ها گامی در جهت معرفی افکار ناشناخته این عالم بزرگ بردارند. خوشبختانه تاکنون بیش از پانزده پایان‌نامه ارشد و دکتری و همچنین تعداد قابل توجهی مقالات علمی-پژوهشی و غیر آن پیرامون اندیشه‌های ایشان گردآوری شده است. با این وجود عرصه تحقیق پیرامون اندیشه‌های ایشان همچنان گشوده است.

درباره تحقیق حاضر

در چاپ فعلی نسبت به چاپ قبلی بنیاد علوم و معارف اسلامی (سال ۱۳۸۰ ش) - که تصحیح آن به همت حجت الاسلام حاج شیخ سعید شاه آبادی انجام گرفته بود- تغییراتی صورت گرفته است:

۱. همان طور که پیشتر اشاره شد، آیت الله العظمی شاه آبادی رحمته الله علیه رساله مستقلی را با

۱. آیت الله نورالله شاه آبادی و به شرح این کتاب اقدام کردند که حاصل آن از سوی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی در سال ۱۳۸۶ منتشر شده است.

نام «المعارف» تألیف کرده بودند. در چاپ قبلی بنیاد، به دلیل قرابت محتوایی این رساله با سایر شذره ها، این رساله با عنوان «شذره ششم» در انتهای کتاب درج گردیده بود. در چاپ فعلی، همان نام منتخب مولف بزرگوار در عنوان این رساله درج شده و عنوان «شذره ششم» حذف گردیده است.

۲. در جستجوهای اخیر دو نسخه خطی دیگر از بخش هایی از کتاب یافت شده است. این دو نسخه عبارتند از: یک نسخه خطی از شذره اول و همچنین نسخه خطی حاوی شذره های چهارم و پنجم. متن شذره های مذکور با توجه به این نسخه ها دوباره تصحیح شده است. توضیحات کامل نسخه شناسی در بخش پیوست ها آورده شده است.

۳. رساله «شرکت مخمس» - که بیانگر دیدگاه های اقتصادی مولف است - در چاپ قبلی بنیاد به عنوان «پیوست ۱» منتشر شده بود. در چاپ حاضر، این رساله با عنوان مستقل در انتهای کتاب آورده شده است. همچنین عکس نسخه چاپی آن که مربوط به آذر ماه سال ۱۳۰۶ ش است در بخش پیوست ها آورده شده است. این عکس نشان می دهد که سال ها قبل از انتشار کتاب شذرات المعارف، آیت الله العظمی شاه آبادی رحمته الله علیه نسبت به تدوین دیدگاه اقتصادی خود و به کارگیری آن در عرصه اجتماعی اقدام کرده بودند.^۱

۴. منابع روایات ذکر شده در کتاب، در مقایسه با چاپ پیشین تکمیل شده است.

۵. اشکالات نگارشی چاپ قبلی برطرف شده است.

در انتها شایسته است از تلاش های علمی و عملی آیت الله علی اکبر رشاد، ریاست محترم پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، تقدیر گردد. ایشان طی سال های گذشته با برگزاری کنگره و انتشار آثار آیت الله العظمی شاه آبادی رحمته الله علیه و همچنین آثار تحقیقی پیرامون اندیشه های ایشان، گام بلندی را در راستای احیای تفکر آن عالم فرزانه برداشتند.

۱. لازم به ذکر است که بر اساس آنچه از نسخه های خطی در دست داریم نگارش کتاب شذرات مربوط به سال ۱۳۰۲ ه.ش است اما انتشار آن برای اولین بار در سال ۱۳۲۱ ه.ش صورت گرفته است.

امید است در دوران حاضر - که می توان آن را دوره احیای میراث علمی و معنوی اسلام و تشیع خواند - به عنایت خداوند متعال، آثار آیت الله العظمی شاه آبادی رحمته الله علیه نیز به طور کامل عرضه شده و مورد تحقیق و بررسی قرار گیرد و وجوه متمایز آن با سایر اندیشه های حکمی و عرفانی و دلالت های عملی آن برای زندگی فردی و اجتماعی امروز ما استخراج شود.

بنیاد علوم و معارف اسلامی